

Av Landsmålsarkivets frågelistor äro till
januari 1929 följande tryckta:

1. MJÖLKHUSHÅLLNING.
2. TRÖSKNING.
3. PERSONERNA I GÅRDEN OCH BYN.
4. HIMLAVALVET OCH VÅDERLEKEN.
5. TID OCH TIDSINDELNING.
6. BRÄNNVINSBRÄNNING.
7. LÖV- OCH MOSSTÅKT.
8. GRUVOR.
9. RENLIGHET.
10. TILLTAL OCH HÅLSNINGAR.
11. HANDEL OCH LIVET PÅ FÄRDVÄGAR.
12. FÅBODVÅSEN.
13. ELD OCH ELDGÖRNING.
14. BIN OCH BISKÖTSEL.
15. HÅGNADER.
16. BRÖDET OCH DESS TILLREDNING.
17. KOLNING.
18. TJÄRBRÄNNING.
19. NÖDBRÖD.
20. SKOR OCH SKOTILLVERKNING.

Under förberedelse äro:

21. STRUMPOR, VANTAR M. M.
22. TRÅSLÖJD.
23. BYSMIDE OCH HOVSLAGERI.
24. SKIDOR, SNÖSKOR, SKRIDSKOR.
25. SLÅTTER.
26. HYTTOR.
27. JORDENS BEARBETNING.
28. LEKAR.
29. ORD OCH UTTRYCK FÖR RÖRELSE.
30. VATTEN OCH VATTENDRAG.

19. NÖDBRÖD

Nödröd och nödfoder.

I föreliggande frågelistan behandlas i sammanhang med nödröd jämväl andra födoämnen, som använts i nödtider ock stundom även annars, för så vitt vid födoämnenas tillredning i stället för säd använts samma ersättnings- ock utdrygningsmedel som vid tillredning av nödröd. Frågelistan är dock varken i fråga om nödröd i bokstavlig mening eller i fråga om andra surrogat så ingående, att man bör nöja sig med att blott uppteckna vad som direkt kan framgå av här framställda ord- ock sakfrågor. De numera allt sparsammare minnena om vad som förekommit »på barkbrödets tid» böra givetvis, när tillfälle erbjudes, omsorgsfullt tillvaratagas med den självständighet gent emot frågelistan, som omständigheterna kunna påkalla. Vid besvarande av frågor om nödrödet bör i tillämpliga delar jämföras Landsmålsarkivets frågelistan 16 (»Brödet ock dess tillredning»). De delar av ämnet »nödfoder» ock det därmed oskiljaktigt förbundna ämnet »jälpfoder», som behandlats i Landsmålsarkivets frågelistan 7 (»Löv- ock mosstäkt»), göras i det följande ej till föremål för frågor, annat än i den mån kompletteringsfrågor visa sig påkallade.

I. Inledande frågor.

Vilka ord ha i ortens mål använts för att beteckna **missväxtår** eller år med svag skörd (hårdår, svartår, oår, svagår, klenår, torkår, frusenår)? Angiv, så vitt sig göra låter, med exempel eller förklaringar de betydelseskilnader, som kunna finnas mellan dessa ord! Vilka ord användes för att beteckna sådana år, då skörden var bättre (godår)? Ord, som använts för att beteckna sådana år, då man slapp äta barkbröd eller annat nödröd?

Funnos för byar eller socknar gemensamma **magasin**, vari säd sparades från godår till svagår? Hur förvaltades den sparade säden?

Vilka ord ha använts för att uttrycka **brist på spannmål** (kornlöse)?

Finns det i ortens folkmål något ord₁ som kan användas eller har använts som benämning på **nödbrod** av vad slag som hälst, alltså ej blott barkbröd, utan även bröd tillrett av andra ämnen än bark som ersättning för mjöl? Hur kallades i motsats härtill bröd, som bakats av säd utan tillsats av nödbrodsämnen (gudslånet, godbrödet)? Fanns i folkmålet något ord, som kunde användas som sammanfattande beteckning för alla slags utdrygnings- och ersättningsmedel vid brödbakning och vid annan tillredning av människoföda?

Uppräkna så vitt möjligt alla ämnen, som veterligen i orten varit använda eller kända såsom utdrygningsmedel eller ersättning för mjöl! Detaljer rörande olika slag av bark och andra nödbrodsämnen meddelas dock först i sammanhang med besvarandet av de frågor, som framställas i de senare kapitlen.

Var det endast under missväxtår som man använde sådana ämnen såsom ersättning för mjöl eller som utdrygningsmedel till mjöl? Eller finnas minnen av att man även under år med medelmåttig eller god skörd brukat normalt utdryga mjölet med bark eller annat motsvarande medel, när vardagsbröd bakades? Kan uppgift erhållas om när det upphörde att vara en årligt återkommande sed att ta bark till människoföda? Minns man i orten särskilda år, då barkbröd ätits? Vilket år har det sista gången veterligen förekommit?

Vilka ord ha i målet använts för att beteckna **brist på foder** (fodertrång, foderlösa, foderlost)? Finns något ord, som betecknar **nödfoder** av vad slag som hälst (fångfoder, åtfång)? Kunna de ord, som användas för att uttrycka begreppet nödfoder, beteckna ej blott nödfoder i egentlig mening, utan jämväl **jälpfoder**, som regelbundet förekom varje år, även om skörden av de viktigaste foderväxterna ej slog fel?

Vilka ord och uttryck hade man för att beteckna kreaturens utsvultna tillstånd (att de voro svikna, lådingsvikna, skarriga, urtommade, tomma, urslankade, ej orkade

»bära rumporna»)? Hade man någon särskild benämning på ett utsvultet kreatur (skarre, skärta, skrika)?

Vilka ämnen användes för att utdryga kreatursfodret (löv, mossa, lav, bark, ene, ljung, ungtall, hästgödsel o. s. v.)? Detaljer behandlas först i kap. VIII och IX nedan. Jfr även frågelistan 7!

II. Bark.

Vilka slag av bark kommo till användning som födoämne för människor (tall-, gran-, björk-, bok-, lind-, alm-)? Vilka användes som födoämne för kreatur (tall-, rönn-, asp- o. s. v.)? Detaljer om tallbarken behandlas i kap. III.

Vilken uppfattning hade man om de olika barkslagens näringsvärde och smak? Jfr kap. V, slutet!

För vilka andra ändamål togs bark (till garvning, bekrivor)? Närmare detaljer kunna lämpligen framställas i sammanhang med besvarandet av särskilda frågelistor, t. ex. 18 (Tjärbränning).

Funnos särskilda uttryck för att ta bark från olika träslag?

Vid vilken eller vilka tider togs bark (savningstiden)? Vad kallades saven (läckjan)? Uttryck för att träden sava, löpa? Hur prövade man, om trädet löpt? Uttryck för att barken släpper? Vad kallas arbetet att skilja barken från stammen (skava, flänga, löpa)?

Uttryck för ytterbark och innerbark?

Användes ordet barktäkt företrädesvis om arbetet att skaffa furubark? Se utförligt härom kap. III nedan! Beskriv tillvägagångssättet vid insamling och beredning av annan till människoföda använd bark än furubark under jämförelse i tillämpliga delar med de i kap. III framställda frågorna! Finns uttryck motsvarande att gå i skavskog om arbetet att ta bark?

Om insamling av bark, som användes till kreatursföda, se kap. VIII nedan!

Anteckna **ortnamn**, som innebära minnen om barktagning av ett eller annat slag (t. ex. Furulöpkälen, Furuåsen, Skavdalen, Skavhugget), och angiv traditioner, som kunna vara förknippade med orten och med namnet!

III. Barkens insamling ock behandling.

De i detta kapitel framställda frågorna åsyfta närmast endast **furubarken**, vars användning torde ha varit mera känd ock mera betydande än användningen av andra barkslag, när det gällt att skaffa födoämnen åt människor. Vid skildringen av hur annan bark än furubark insamlats ock behandlats, torde de med hänsyn till furubarken gjorda frågorna beaktas, i den mån de ha någon tillämplighet. Om anskaffning ock behandling av andra barkslag, som använts till kreatursfoder, talas dock först i kap. VIII i det följande.

Vilka benämningar hade man på olika slags furubark? På slät bark (glada, gladbark)? På skrovlig, grov bark (roffelbark, rut)? Andra beteckningar för bark med avseende på dess beskaffenhet (hassel)? Hur kallades ytterbarken (rut, ravel, flas, flar, flarn)? Hur kallades innerbarken (skav, furu)? Användes ordet furu i ortens mål ej om trädet, utan endast om barken, varav föda bereddades? Vad kallades det att taga furubark (löpa furu, sava tall, löpa skav)?

Följdes hela byalag till **barktäkt**, eller gick man var för sig från de olika hushållen? Fanns något särskilt skogsområde, på vilket man företrädesvis brukade taga barken? Finns exempel på att folk från byar, som saknat till barktäkt lämplig skog, farit långa vägar för att taga eller köpa bark? Vid vilken tidpunkt skedde i vanliga fall barktäkten? Huru mycket barkmjöl kunde man utvinna utav ett ordinärt träd? Hur många träd ansåg man sig böra fälla för ett hushålls behov?

Beskriv, hur barktäkten gick till! Hurudana träd ansågos lämpligast (beroende av ålder, kvistighet, om de voro mer eller mindre frodväxta o. s. v.)? Huru benämnde man sådana talar, som man ansåg lämpliga (gröntall, skrintall, löptall, glädtall, skavtall), ock vilken särskild betydelse kunde varje särskild benämning ha? Brukade man provbarka träden? Hur gick detta till? Hur gick fällningen till? Hur gick uppristringen ock avflåendet av barkstyckena till? Hur var arbetet

fördelat? Vilka redskap användes (tyckel, käckla, barkkytte, furutrytsel, törel, skavskyta, barkrämmel)? Huru sågo dessa redskap ut, ock varav voro de förfärdigade (av trä, järn, älghorn, renhorn)? Huru långa voro de avflådda barkstyckena, ock vad kallades de (furuspjättar, skavor, barklöpar, skavlöpe)? Angiv, om någon skillnad i betydelse mellan ifrågavarande benämningar kan skönjas! Angiv noga vart ock ett ords böjning! Rullade man barkstyckena med den ena rullen inuti den andra? Vad kallades de avbarkade stammarna (löplågor, skavlågor, savlägggar, furulöft)? Drogos de tillsammans i högar (löplågvålar)? Vartill användes de (ved, byggnadstimmer)? Förekom det även, att man ej fällde träden, utan lät dem stå på rot ock torka? Förekom det, att man flådde av barken endast på solsidan?

Hur förfors vidare med barkstyckena? Skilde man omedelbart ytter- ock innerbark från varandra? Vad kallades detta arbete (ravla furu, hassla)? Vilka redskap använde man härtill (ravelskäd, tallkniv, furukniv, skavkniv)? Beskriv dessa redskap! I vilka fall skilde man på detta sätt på ytter- ock innerbark, ock i vilka fall tog man barken som den var? Händes det, att man först skavde av den yttre barken från trädet ock därefter tog av den inre? Skalade man då av den inre barken i remsor? Är det närmare bekant, hur man burit sig åt, när man blev tvungen att vintertid söka skaffa bark till bröd? Har man för att skilja ytterbark från innerbark hållt en kokhet barklag över barkstyckena? Hässjades barken på stället, eller forslades den omedelbart hem? Då man hässjade, hur satte man upp hässjorna? Vad kallades sådana hässjor (skavhässjor)? Huru länge fick barken sitta kvar? Huru gick hemforslingen till (med kördon, spjättarna hoprullade i mes eller svege eller löst kastade över klövjesadel)? Vad kallades de högar, i vilka man vid hemkomsten lade upp barken (furuhög, furukast)?

Beskriv **barkens beredning hemma vid gården**! Förekom det, att man först efter hemkomsten skilde på ytter- ock innerbark, ock hur gick detta till (barkstyckena rullades på en kubbe, varefter ytterbarken skavdes bort)? Torkades barken omedel-

bart? Lades barkskivorna i vatten, eller lutades de (betades, lakades)? Hur gick torkningen till (ute i solen eller inomhus, barkstyckena breddes ut på logar, golv och logbalkar eller hängdes upp i hässjor eller på stänger, torkning i bastu, bräckning över glödeld)? Skulle bräckning eller rostning av barken ske över videkol?

Hur förför man med den till **kreatursföda** avsedda furubark, som man ej »ravlat»? Kokades den i gryta, varefter ytter- och innerbark med händerna revos från varandra? Hur använde man sedan innerbarken åt kreaturen? Använde man också det vatten, vari barken kokat? Vad kallades denna lag (furulag, barklag)? Vartill använde man ytterbarken (bränsle)? Förekom det någon gång, att man på samma sätt beredde icke ravlad bark till människoföda?

IV. Barkmjöl och barkgryn.

Hur förfors vidare med den furubark, som skulle malas till **mjöl** ? Har den hackats sönder, stampats, tröskats, risslats, malts? Beskriv, hur arbetet utfördes, vilka redskap man använde och vilka benämningar som förekommo!

Stampades barken i en stor trämortel? Vad kallades denna (barkbägare)? Eller använde man en fjärding, en så eller en bytta att stampa i? Hur var stöten beskaffad (knivformigt eller tveäggat järn i änden)? Hände det även, att man slog sönder barken med yxhammare eller brynsten?

Kallades barken efter denna första finfördelning **mjöl** , eller nämnde man så endast den bark, som förmalts? Hände det, att man åt finfördelad bark i mjölk (barksull)? Hur benämnde man det genom förmalning erhållna mjölet (furu-mjöl, skavmjöl, läcka)? Använde man det som det var, eller brukade man vattläggga det för att draga ur beskheten? Uttryck för den motbjudande smaken (gorrkådsmaken)? Hur gick urvattningen till (mjölet i rostkar, i säll, i säck fastbunden i någon bäck)? Benämning på hithörande redskap (läcksäll)?

Förekom det, att man tillsammans med barken malde hackade råg- eller kornax av årsskörden?

Om användningen av barkmjöl till bröd se nedan kap. VI!
• Om barkmjölets användning till annan människoföda än bröd se nedan kap. VII!

Hur förfors med den bark, varav man ville bereda **gryn** (torkades den i ugnsgroven, bröts sönder, ströks över hyvel)? Vad kallades den hyvel, som man använde vid strykningen (strucke, stråkhyvel)? Beskrivning! Jfr frågelistan 22 (Träslöjd)! Vad kallades det att på detta sätt riva gryn (strucka furu)? Vad kallades de erhållna grynen (furugryn)? Om maträtter beredda av furugryn se kap. VII!

V. Barkbröd.

Vilka olika benämningar hade man på barkbröd (barksubb, asse, barkkolor, barkbröd, skavbröd, furubröd)? Huru voro dessa bröd utbakade? Har bröd av enbart bark förekommit? Gräddades sådant bröd ute i det fria, på någon stenhäll, som eldades het? Varmed blandade man annars ut barkmjölet (med rågmjöl, kornmjöl, potatis, agnar, havremjöl, mäske)? Vilka ämnen tillsatte man till degen för att giva den nödig seghet (kokhett vatten, kokad islandslav, välling av lungmossa, kokat linfrö, linfröknopp)? Vad kallade man dessa ämnen (klistre)? Tillsatte man någon gång jäst till degen? Salt? Bakades barkbröd i form av kakor (ehuru tjockare än tunnbröd) eller i form av bullar? Förekom det, att barkbröd »krusades ut» som rån eller andra högtidsbröd? Äro fall kända motsvarande vad som förekommit i västra Jämtland, då ett slags våfflor gräddats av furugryn blandat med mjöl?

Hur förvarade man barkbrödet (vikt och hängande över stänger i stugutaket, brödjälle)?

Jfr i övrigt frågelistan 16!

Vad ansåg man i allmänhet om barkbrödet såsom **näringsämne** ? Sades det, att man ej »bidde» på det? Att man blev

svag ock trött i benen (fotmod)? Att man blev gråder eller grådig av bark ock annan nödårsmat? Att det behövdes lång tid för att äta av sig grådun?

VI. Bröd av andra nödbrödsämnen än bark.

Vilka olika sorters nödbröd fick man genom vidgad användning av **sädesslagens växtdelar** (ax, halm)? Beskriv tillredningen av sådant bröd, som bereddes av mjöl av tröskad, men ej risslad ock kastad säd (dråsbröd); av de avhackade, men ej tröskade axen jämte en del av halmen (hackbröd, omakbröd); av agnarna (agnbröd, mäldbröd); av sådorna (sådbröd); av den hackade ock kastade halmen (halmbröd)? Jämför härvid Landsmålsarkivets frågelista 16!

Vilka slag bröd tillreddes av **rotfrukter**, kokade ock mosade, eller av deras blast, färsk eller frusen (kålbröd, rovkakor, rovbröd, pärkålsbröd)? Beskriv deras tillredning!

Vilka slags av **lavar ock mossor** användes vid tillredning av bröd (islandslav, renlav, brödmossa, renmossa, skägglav, manlav, slånlav, påskrislav)? Beskriv, huru de insamlades, ränsades, lutades, vattnades, torkades, maldes! Använde man lavmjöl i annan föda än bröd (välling, pannkaka)? I vilka fall använde man lavarna kokade? Vad kallade man bröd av lavar ock mossa (mossbröd)? Vad ansåg man om t. ex. islandslavens näringsvärde (1 tunna islandslav motsvarade $\frac{1}{2}$ tunna korn)?

Vilka **andra växter** användes, när man behövde dryga ut mjölet (ärtväxter, skogsvicker, klöver, mjölontuppor, säl, lind, tall; gräsarter: kvickrot, saltgräs, vildhavre; havssäv, säv, tistel, vägvårda; hundrova, kummin; brudbröd, knylrot, rabarber, nässlor, almycke; ljung, lingon, blåbär; näckrosor, bockblad, missne o. s. v.)? Av vilka använde man både blad ock stjälkar, av vilka blommor, blad, toppskott, rotdelar? Känner man till, att följande eller andra frösorter, fröknoppar, hängen ock nötter använts för samma ändamål: frön av syra, av mälla, av ogräs i allmänhet, linfröknoppar (linsar, knäpple), potatis-

knoppar, björkknopp, hasselknopp, hasselhängen, boknötter, ollon? Har det förekommit, att även nötskal förmalts till mjöl? Beskriv, hur det gick till, när här ovan nämnda vegetabilier användes vid brödbakning? Vad kallades de brödsorter, som man beredde sig av dem (homrebröd, grönbröd, grönkaka, mällebröd, gräsbröd, gränkakaku, syronbröd, stampbröd)?

Av vilka **andra ämnen** beredde man bröd (mäsk, drank, benmjöl, fiskrom, fisk)? Huru tillgick därvid? Vad kallades brödsorterna (mäskbröd, drankbröd, benbröd, glöddbröd)? Känner man till, att så onaturliga födoämnen som hästgödsel ock sågspån blandats i bröd eller annan anrättning, som förtärts av människor?

VII. Andra nödtidsanrättningar än bröd.

Vilka andra anrättningar än bröd ha tillretts av **barkmjöl** för att förtäras av människor (gröt, välling)? Vad kallades gröt ock välling av barkmjöl (furugröt, barkvälling)? Huru blandades barkmjölet ut (med korn- ock rågmjöl, kokad ock mosad kålrotsblast, mosade rovor, mosad fisk m. m.)? Beskriv så vitt möjligt tillredningssätten i varje särskilt fall!

Vilka anrättningar utom bröd tillreddes av **andra ämnen än bark**, särskilt de i kap. VI berörda födoämnessurrogaten?

Känner man till vällingar ock soppor av mälla (mällstock, mällkål), av rov- ock kålrotsblast (kålvälling, kålsod, rovkålssod), potatiskål, halm, nässelblad (nässelkål), ollonmjöl (rogavälling), mossor ock lavar av olika slag (renmossa, islandslav, lungmossa)? Gröt av halmmjöl, klöver, kålblast, syrgräs (syrgräsgröt)? Gröt av lav tillsatt med benmjöl (benmjölsgröt)? Pannkaka av lavmjöl eller halmmjöl? Palt av mälla? Beskriv i varje särskilt fall tillredningssättet! Kokades under nödarstider vattvällingen så tunn, att man gav den särskilda namn (tunnkokning, blänga)?

Vilka nödårsanrättningar tillredda av andra ämnen än vegetabilier känner man till (soppa av fiskspad, kornmjöl ock

fiskavskräde, fisksod, soppa av nötvåm, kaläunsäupe, soppa på ekorrar)? Förekom det, att man torkade ekorrar och förtärde dem i stället för bröd?

VIII. Bark som foder åt kreatur.

Om nödfoder och jälpfoder jämför de inledande frågorna i slutet av kap. I! Om bark jämför kap. II och kap. III, sistnämnda kapitel särskilt vad **tallbarken** beträffar! Observera slutet av kap. III!

Användes mjöl av furubark åt kreaturen? Användes i så fall samma mjöl som det till människoföda använda? Hur användes det mjöl av furubark, som gavs åt kreaturen (till svinföda, till sleke åt korna)?

Beskriv tillvägagångssättet, när man insamlade rönn- och asp bark på våren, då träden savade! Hade man någon benämning på skog lämplig att taga bark av (skavskog)? Fanns något särskilt ord för att beteckna den bark, som man tog på våren (lurskav)? Hur tillgick fällningen? avbarkningen? Rullades barkstyckena till lurar med instoppad mossa i ändarna? Lades de att »surna», eller torkades de i hässjor? Hemfördes de genast eller på vintern?

Malde man barken till **mjöl**, eller gavs den åt kreaturen som den var? Hur förfors med den bark, som skulle malas till mjöl (torkades den i bastu, bultades, maldes)? Vad kallades det erhållna mjölet (aspmjöl, skavmjöl, lurskavmjöl)? Gavs det åt andra kreatur än åt hästarna? Ansågs det vara särskilt kraftigt och hälsosamt? Ansågs det motvärka vattusot? Hur förfor man med den **bark**, som ej skulle malas? Ställde man barklurarna i vatten att mjukna och skilde sedan ytter- och innerbark? Gav man innerbarken uppkarvad eller sönderstött åt kreaturen? Torr eller i sörpa?

Hur gick det till, när man på **vintern** måste skaffa bark åt kreaturen? Tog man både asp och rönn eller företrädesvis rönn? Hur tillgick det vid fällningen? Åkte man ut i skogen på skidor, högg ner aspar eller rönnstolar, och åkte man

sedan med litet i sänder till det ställe, där man gjorde lasshögar? Kördes dessa sedan hem på långslåde eller stöttingar? Höggos stammar och kvistar av i vissa längder? Huru långa? Buros dessa sedan in för att tina upp, så att man satt inne i stugan och skavde? Var detta kvällsgöra, i vilket alla skulle deltaga? Vilka redskap använde man (kniv, lieblad, skavkniv)? Beskriv skavkniven! Huru kallade man den avskavda barken (skav, lieskav)? Huru mycket skulle man skava för varje dag: till kvällsmålet åt korna? i värmningen? Gav man barkskavet enbart eller tillsammans med hö, halm eller mossa? Ansåg man, att särskilt rönnskavet var ett synnerligen kraftigt foder, som befordrade mjölkning och gräddbildning? Gav man korna även ett avkok av rönnbark (rönnlag), och ansågs detta vara mycket kraftigt? Iakttog man försiktighet, när man först började utfodringen med rönnbark, enär det skulle hava hänt, att kor ätit ijäl sig av rönnbark eller druckit ijäl sig av för stark rönnlag?

Hände det, att man på vårintern måste skava bark ute i skogen, därför att det då ej längre bar att köra, så att man kunde forsla hem träden? Åkte man då ut på skidor tidigt på morgonen, medan skaren bar, och stannade borta till kvällen, då det åter frös till? Hur inrättade man sig ute i skogen? Gjorde man upp eld under någon stor gran, bröt granriskvistar och bredde ut vid elden, släpade fram de fällda träden och satt sedan på granriset och skavde? Huru förde man hem skavet (i säckar på ryggen eller på dragslåde)?

IX. Andra nödfoderämnen.

Brukade man giva getterna **ungtall** (bet, tallbet), av vilken de fingo äta både riset och barken? Gavs sådan »bet» (savlesta) någon gång åt korna som nödfoder?

Brukade man använda **ene** såsom jälpfoder? Huru tillgick insamlingen? Huru använde man detta foder (hackat åt getter och får, eller kokades det, varpå lagen gavs i blöta åt korna)?

Tog man på våren **kvistar ock skott av lövträd** ock buskar, som hackades ock gavs kreaturen? Vad kallades detta (hack)?

Brukade man på höstarna samla **visset löv** (fallöv, blekenlöv) till foder? Var räfsade man ihop sådant (i ris, där lövskog börjat växa upp efter fällning)? Hade varje bonde sin särskilda fallövsplats? Förde man hem lövet omedelbart, eller räfsade man ihop det i högar, som man täckte med ris ock sedan körde hem på snöföre? Var det endast korna som fingo fallöv? Huru gavs det (i ämbar med varmt vatten på)? Ansåg man sådant löv vara nödfoder? Tog man det ändå varje år?

Om lövtäkt se för övrigt frågelistan 7!

Hur insamlades renmossa, med händerna eller med värktyg? Stampades den ihop i kalar, som på vinterföret kördes hem? Gavs den med eller utan tillsatser åt kreaturen?

Angående insamlingen av mossa se Landsmålsarkivets frågelista 7!

Huru samlade man in **lav**? Högg man lavgranar i skogen, högg man av kvistarna, förde hem dem ock gav dem som de voro åt getterna? Hände det, att man på våren, då skaren bar, släppte ut getterna ock drev dem till skogs, där man fällde lavgranar ock lät dem äta?

I vilken utsträckning använde man **ljung**? Huru gick insamlingen till? Huru använde man ljungen? Gavs den åt både kor, hästar ock småfä? Ansågs den som nödfoder?

Användes **hästgödsel** som föda åt korna? Huru gavs den? Kokad i »sörpan»? Ansåg man den för närande ock befordrande för mjölkningen?

Vilka andra här ovan ej nämnda ämnen gävos som nöd- eller jålpfoder åt kreaturen?

Har det förekommit, att man under nödår tagit **halmen av taken** ock använt som kreatursfoder? Har **sånghalm** använts på liknande sätt?

X. Minnen från nödår.

Utom sådana upplysningar rörande sakförhållanden ock språkliga uttryck, som i de föregående kapitlen efterfrågats, torde ännu på en ock annan ort kunna anträffas personliga minnen eller i muntlig tradition fortplantade minnen från nödår. Dylika minnen, vare sig de röra märkligare tilldragelser ock ovanligare förhållanden inom orten, eller de gälla smärre drag ur folkets liv ock talesätt, måste uppdagas utan ledning av något allmänt frågeschema. För att dock ge några exempel på sådana smärre drag ur folkivet, som härvidlag kunna komma i fråga, må några uppteckningar av hithörande slag i sammandrag anföras.

Under hungeråret 1812 hade en bonde i Brattbäcken i Tåsjö i Ångermanland ett pund korn över till sommarföda, sedan han sått. Varje lördagskväll »drogos» några handfyllor därav på handkvarnen för att blandas med barkbrödet till gröt. Det var hälgdagsrätt.¹

Från något av missväxtåren på 1860-talet mindes en bonde i Häggsjön i Åre, född omkring 1860, att de i hans hemgård ej fått skörda något korn alls. Hans mor hade fått en kappe som gåva i en grannby, ock detta var allt korn som fanns i gården för hela vintern. »Den vintern kokade mor en gång en riktig kornmjölsgröt — jag minns den gröten än, hur god han var.» I den gården hushållades så, att det aldrig blev fullkomligt tomt.²

I en gård i närmaste grannbyn, där man ej kunde hushålla så väl, utan tog det allra sista som fanns, hållre än att höra barnen gråta efter mat, sade hustrun, när det var slut i härbärget:

Int mjöldomt
o int mussmörkrömp,
utan so snautt!³

¹ E. Modin, Gamla Tåsjö, Örebro 1916, s. 114.

² H. Geijer, Jämten 1916, s. 54 f.

³ A. a. s. 53. Orden betyda: inte så mycket som dammet av mjöl, inte en messmörklump, utan så tomt. Formen römp i stället för klömp härmades som ett allmänt bekant individuellt uttalsfel hos den, som föllt yttrandet.

I en större gård i samma bygd hade bonden farit till en grannby, där det fanns från godåren sparat korn i byns magasin, ock bytt bort sin bästa ko mot en tunna korn. Det var jämnt bytt. En tunna korn kostade då 30 riksdaler. När han kom hem ock hustrun skulle baka, föll degen sönder i smulor. Hon lade sig över bakbordet ock grät. Hela den vintern voro de alldeles kornlösa i den gården.¹

En bonde i Norrgård i Mattmar i mellersta Jämtland hade nyss tillträtt sitt hemman, då sju svagår i oavbruten följd kommo. När han ock hans hustru åto sitt barkbröd, kunde han gråta, när han tänkte på att han kunnat sitta i faderns gård ock äta godbröd. Men han ville inte be fadern om något. Det hade inte varit lönt häller. »Da ske ler deck möes»,² brukade fadern säga. Sonen visade ännu på 1910-talet barkmjöl av björk, som han bevarat som ett minne av de svåra åren.

¹ A. a. s. 55. ² Ni ska lära er slita ont.